

A dialektológiai témájú tanulmányban olyan Szatmár megyei tájszavakat közöl a szerző, amelyeket 1993-tól gyűjtött passzív megfigyeléssel (151–172). Ezt követően a felhasználható források hitelességéről, azok felhasználási elveiről, módszertanáról értekezik további írásában a szerző, saját munkásságának tapasztalataival illusztrálva állításait (173–184). A többszólamúság kanyargó ösvényein című rész a szerző visszatekintése saját pályafutására (185–197). Ebben ad magyarázatot a kötet címére is: „a hat évtizednyi életpálya kanyargó ösvényein kifejtett tanári és tudományos kutatói tevékenységem alapján több kategóriába is besoroltak” (186).

BURA LÁSZLÓ termékeny munkásságának bizonyítékul szolgál a kötet végén található részletes, nagy igényességgel összerendezett, gazdag Személyi bibliográfia (1957–2013) (199–309). Ennek áttekintése a fenti tanulmányok mellett arról győzi meg az olvasót, hogy a kiadvány méltó összefoglalása egy szorgos és „többszólamú” életmű bemutatásának.

DEMJÉN IZABELLA

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

Két névtani vonatkozású tanulmányíró pályázat köteteiről

Az Anyanyelvőpolók Szövetsége és a kulturális tárca minden évben meghirdeti anyanyelvi pályázatát, melynek célja a nyelvünkben rejlő kulturális értékek hangsúlyozása. A legutóbbi két pályázat a neveket választotta témájául: az előbbiben családneveink mesterségnevi eredete, az utóbbiban pedig helyneveink népi érdekességei kaptak szerepet. A legjobb pályamunkákból, illetve terjedelmi okok miatt azok részleteiből kötetek is születtek, BALÁZS GÉZA és GRÉTSY LÁSZLÓ szerkesztésében. A köteteket a szerkesztők előszava vezeti be, melyben a pályázati kiírást és a díjazás módját is közlik. A tanulmányok nem a díjazás sorrendjében, hanem a szerzők nevének betűrendjében lelhetőek fel a kötetekben. Az egyes dolgozatok absztraktja, melyben a szerkesztők utalnak a pályamunkák teljes tartalmára, a kötetek végén található.

Régi magyar mesterségek – családneveink tükrében

Szerkesztők: BALÁZS GÉZA – GRÉTSY LÁSZLÓ. Tinta Kiadó, Budapest, 2010. 312 lap

A 2009-re kiírt pályázat a Régi magyar mesterségek – családneveink tükrében címet viseli; célja a családnevek mesterségnevekből kialakult típusát megismertetni a nyelvhasználókkal. A pályázati kiírásban a pályázóktól azt is kérték, hogy a választott mesterséget mutassák be annak munkafolyamataival, szerszámaival, jellemzőivel együtt. Ennek köszönhetően a kötet számos művelődéstörténeti érdekességet tartalmaz, gazdag képet nyújtva a hajdani mesterségekről. A megjelent részletek olykor a nevekkal, máskor a mesterségekkel kapcsolatos vonatkozásokról szólnak.

BALOGH GIZELLA dolgozatában olyan, erdőhöz kapcsolódó mesterségeket gyűjt össze, melyek megőrződtek szülőfalujá, a beregi Lónya családneveiben (11–28). Miközben sorra

veszi a halászat, vadászat, szénégetés, fakitermelés jellemzőit és mesterségneveit, megalapítja, hogy szinte mindegyik kötődik valamilyen módon az erdőhöz. ELEK CSABA és ELEKNÉ GYARMATI MÓNKA pályamunkája az ácsmesterség történeti áttekintését adja, valamint kitér az *Ács*, *Ácsteszer* és *Taszár* településnevek ismertetésére is (99–109). A háromszéki Zabolán is a fa, valamint az agyag az itt élők rendelkezésre álló legfontosabb nyersanyaga; a zabolai általános iskola tanulói az említett két anyaghoz kapcsolódó mesterségneveket gyűjtötték össze, és készítettek statisztikát az adatokból (285–296). GYARAKI GÁBOR egy eddig feldolgozatlan téma, a cigányok által viselt mesterségnevi eredetű családnevek kérdését járja körül dolgozatában (139–144). Három kategóriát állít fel: a fával és fámegmunkálással kapcsolatos mesterségneveket, a fémmegmunkálással kapcsolatos foglalkozásneveket és egy harmadik, egyéb foglalkozásneveket magába sűrítő kategóriát. Mivel a mesterségnevi eredetű családnevek a férfiak foglalkozásának névvé válásával alakultak ki, ezért nincs például a jellemzően nők által végzett jóslással kapcsolatos, a cigányság által viselt családnevünk. VIZI MÁRTA régészeti szempontú körképpel szolgál a fazekasmesterségről (273–284), részletezve az agyag égetését és bemutatva a téma kutatástörténetét (273–284). CZIKER ANDRÁS munkája áttekinti, hogyan honosodott meg felmenőinek köszönhetően a fésűsmesterség Nagyváradban, valamint kitér a munkaeszközökre, munkafolyamatokra, díszítési technikákra is (63–82). HAJDU TAMÁS dolgozatából megtudjuk, hogy a gombkötőket és a paszományosokat manapság sokan összekeverik, pedig az előbbi a „legmagyarabb mesterség” (145–165). A Szabolcs vezér Gimnázium és Szakközépiskola tanulói a lakatosmesterséget és a mészárosok foglalkozását mutatják be hagyományörző pályamunkájukban (232–238). CSISZÁR ÉVA saját családnevének mind a hat jelentését körbejárva igyekszik felfejteni a *Csiszár* név titkát (83–91). TARI LUIZA három, zenével, zenéléssel kapcsolatos családnév (*Dalos*, *Énekes*, *Kántor*) összefűréséből származó előfordulásait adja közre munkájában (267–272). GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS mészről és mészégetésről szóló írása a történeti áttekintésen túl foglalkozik a mészhez kapcsolódó helynevekkel is (120–138). A mészköből álló hegyeket ugyanis gyakran nevezték el a közetről (*Mészbérc*, *Mészkö-hegy*, *Meszes*), de az is előfordult, hogy egy folyóvizet a közeli hegyről kereszteltek el *Meszespatak*-nak. A falvak névadását motiválhatta lakóinak foglalkozása, így lett egy-egy település neve *Meszes*, *Mészfalva* vagy *Mészalja*; de beszédek a *Pest* vagy *Mészpest* elnevezésű települések is, hiszen a *mészpest* szó jelentése ’mészégető kemence’ volt. Azt a tényt, hogy *Meszes* személyneveink falvakban és mezővárosokban voltak fellelhetőek, a szerző azzal indokolja, hogy a városi mészégetőket latin vagy német névvel illették a Mohács előtti Magyarországon.

A mesterségnevek összegyűjtése és rendszerezése is figyelmet érdemlő nyelvészeti vállalkozás. FODORNÉ LÁNCZ ÉVA ANNA a késő középkori családnevek legnagyobb gyűjteményéből, a Régi magyar családnevek szótárából származó, nagyjából ezer mesterségnevi eredetű családnevet rendszerezi fogalomkörök szerint, táblázatba rendezve (110–119). A kötetben a főbb névcsoportokat tartalmazó táblázat kapott helyet, melyben a vas- és fémipar, ruházati és szövőipar, szolgáltatóipar, bőripar, faipar, építőipar és élelmezés kategóriái további alkategóriákra oszlanak, és az alkategóriákhoz rendelve sorakoznak a családnevek (pl. abroncskészítő: *Abroncs*, *Kávás*). MUHEL GÁBOR pályamunkája Gádos mesterégnévből kialakult 86 családnevet rendszerezi HAJDÚ MIHÁLY és KÁLMÁN BÉLA szempontrendszer alapján (166–198). Három nagy csoportot különböztet meg egymástól: a társadalmi megközelítésű családneveket, a konkrét mesterségneveket és a mesterségek eszközére, eredményére utaló neveket. Ezeket további alkategóriákra

bontja, majd részletesen tárgyalja a bognárok történetét, nyelvtörténeti háttérrel is szolgálva a *bognár* szóról.

Több pályázó is hasznosnak tartotta egyfajta szószedet készítését. BENCZE IMRE kiindulópontként a 2009-es budapesti telefonkönyvet választotta a mesterségnévi eredetű családnevek kigyűjtéséhez (29–47). Munkájában több ezer mesterségnévből kialakult családnev kap helyet, melyek után etimológiák és a nevet viselő, telefonkönyvben szereplő személyek száma is megtalálható. Ennek a dolgozatnak az A és a B betűs családnevei szerepelnek a kötetben. BOTKA VERONIKA az ötvösmunkát állította írásának középpontjába, hangsúlyozva, hogy a mesteremberek munka közben, élőszóban a szakszókincs német jövevényszavakból álló részét, míg írásban ezek magyar megfelelőit használják (48–62). Szószedetében a kettős elnevezésű szakszavakat adja közre, német megfelelőikkel kiegészítve. A Dózsa György Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégium Beszélni nehéz! köre a kalaposmesterséggel ismerkedett meg egy mesterember segítségével, majd összeállítottak egy, a szakszavakat tartalmazó rövid szószedetet (92–98). ROJÁK ANGÉLA a kárpátaljai Dercen szabómesterséggel foglalkozó szakszavait gyűjtötte össze (227–231), majd szószedetét kiegészítette egyéb, általa ismert és a témához kapcsolódó szakkifejezéssel. POMOZI PÉTER a *huszár* szó jelentésváltozása és a mesterség története után szójegyzékben adja közre a kapcsolódó szakkifejezéseket (199–226).

Helyneveink érdekességei, tanulságai, népi magyarázatai

Szerkesztők: BALÁZS GÉZA – GRÉTSY LÁSZLÓ. Tinta Kiadó, Budapest, 2013. 332 lap

A helynevekkel kapcsolatos anyanyelvi pályázat résztvevői közül néhányan mutatót, szótárt adtak közre. DÉNES JÓZSEF a *-vár* utótagú helynevek leggyakoribb típusainak ismertetése után 800 *-vár* utótagú helynevet rendez névmutatóba, vármegyékre és területekre vonatkozó jelzésekkel ellátva őket (52–65). Ez a gyűjtemény jó kiindulópontként szolgálhat későbbi névtani kutatások számára. FERCSIK ERZSÉBET és RAÁTZ JUDIT a leggyakoribb női és férfi keresztnévből kialakult helyneveket gyűjtötte össze, a nyolcvan legkedveltebb keresztnévhez rendelve a vonatkozó helyneveket (92–108). KIRÁLY LAJOS Somogy megye helyneveinek gyűjteményében mind a népi, mind a tudományos magyarázatokat közreadja (bár rövidítve) az egyes helynevekkel kapcsolatosan (109–123). Emellett a földrajzi nevekben előforduló közszavakból készít kis értelmező szótárt, segítve ezzel az elavult vagy nyelvjárási kifejezések megértését. MIKESY GÁBOR érdekes helynevekből és helynévmagyarázatokból készített gyűjteményében a földrajzi névről nem közöl nyelvészeti adatokat, célja ugyanis a történetek, legendák, motivációk feltárása és közzététele (203–215).

Több olyan dolgozat született, melyben a szerzők falucsúfolókat gyűjtöttek. BENCZE IMRE egyszavas falucsúfolókból álló gyűjteményét szótárba rendezte, szinte a teljesség igényével (24–41). DURUCZ ISTVÁNNÉ pályamunkájából a szerkesztők a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből való szórakoztató falucsúfolókat tartalmazó mellékletet adták közre a kötetben, településekhez kötve az élcelődéseket (66–69). LŐRINCZ JÓZSEFNÉ NAGY ILONA dolgozatából a Székelypálfalva helyneveihez kapcsolódó mondákat és csúfolókat közlik a szerkesztők (172–178). MÓRICZ KÁLMÁN Kárpátalja helységneveinek mondáit, falucsúfolóit gyűjtötte össze az egyes földrajzi nevekhez rendelve (216–224).

Egyetlen település helyneveihez kötődő dolgozatok is hozhatnak lényeges eredményeket. ERDÉLYI ERZSÉBET dolgozatában Nagykőrös nevének eredetével és nagykőrösi helynevekkel foglalkozott. Szót ejt a környező erdők faneveiről, valamint arról, hogyan váltak az apróbb falvak nevei (*Encs, Váncsod, Arboz, Besnyő, Esed, Hangács, Alpár, Gógány és Tormás*) határrész-, városrész- vagy utcanévvé (70–91). A szerző összegyűjti a többnyire szőlők vagy kertek elnevezésére szolgáló *bánom* kifejezés kialakulásának lehetséges módjait, illetve említést tesz a tájékozási pontként szolgáló nagykőrösi *högyek*-ről is. Túrterebes részletes történetét adja közre KISS KÁLMÁN, munkájában a helynevek kihalására is kitérve (124–145). VARGA-DOBAI ISTVÁN Szilágycseh település történetét tekinti át, feltárva a helynév változásait, valamint áttekintve a város helyneveit alkotó köznevek etimológiáját (318–321). NAGY NÁNDOR munkájában a *Hatvan* helységnevének kialakulásának különböző népi magyarázatait közli, megállapítva, hogy a feltételezésekkel ellentétben a névadás mögött nem a *hatvan*, hanem a *hat* tőszámnév áll (225–236). SCHÖN MÁRIA és HARMATH LAJOSNÉ a Baja–Kalocsa–Jánoshalma alkotta háromszög közepén található Hajós településről írnak dolgozatukban, kitérve a falu újratelepítésére, a helynév kialakulására és a településszerkezetre, mindezt sváb helynévanyaggal megtoldva (244–258). TÓTH ILONA Szőlősgyula helyneveit osztotta csoportokba (helység-résznevek, víznevek, helyzetviszonyító nevek), és elemezte nyelvjárási, grammatikai és etimológiai szempontból (308–317). SZILVÁSI CSABA szépirodalmi jellegű pályamunkáját Szatmár megye 26 településéről készítette; ebből a Szatmárcsekére vonatkozó fejezet jelent meg a kötetben. Részletes, hangulatos bemutatása ez a településnek, nyelvjárási szavakkal és helynevekkel kapcsolatos érdekességekkel megtűzdelve (295–307). KISS MÓNIKA a Hargita megyei Gyimesfelsőlök külterületi és belterületi helyneveit gyűjtötte össze pályamunkájában. A nyomtatott kiadásban a belterületi nevek adattára szerepel; a szerző esetenként a helynév kialakulásának történetét is közli (146–158). MIHÁLY TIBOR Oroszhegy település bel- és külterületi helyneveinek összegyűjtésére és adattárba rendezésére vállalkozott; munkájának külterületi nevekkel foglalkozó fejezete került be a kötetbe (179–202). A szerző az egyes helynevek oklevelekben szereplő előfordulását is idézi, néhány földrajzi név esetében pedig hosszabb legendákat is közöl.

Nagyobb közigazgatási egységek is szolgálhattak egy-egy dolgozat kiindulópontjául. BÁNFALVI LÁSZLÓ IV. Béla királyunk menekülésmondái alapján térképezi fel azokat a helyneveket, melyeket ezzel magyaráznak (9–23). A kötetben *Bél, Bélkő, Vajdavár, Király szállása, Király útja, Vasvár–Cipó-völgy, Németi, Magos-hegy* és *Nekézseny* helyneveinek legendáit mutatja be. BURA LÁSZLÓ kutatása során 27 olyan helységet talált Szatmár megyében, melyeknek valamely helynévét mondákkal, történetekkel magyarázzák az ott élők (42–51). A helyneveket a hozzájuk fűződő történet alapján tematikus csoportokba osztotta, majd betűrendbe rendezte a szerző. A feljegyzett mondákat, legendákat is csatolta munkájához. SALAMON FERENC SÁNDOR munkája a háromszéki könevek gyűjteményéből, azok legendáiból, valamint olyan állandó szókapcsolatokból áll, melyekben megtalálható valamely háromszéki földrajzi név (237–243). Ezeket a szókapcsolatokat a szerző szintén magyarázatokkal látja el. SEBŐ JÓZSEF a bakony–balatoni táj beszédes helyneveit csoportokba rendezve tárgyalja; nyomtatásban a történelmi változásokat és eseményeket tükröző nevek, az irodalmi helynévadás és a tréfás hagyományok témakörei jelentek meg (259–272). K. NÉMETH ANDRÁS munkája a középkori Tolna megye templomokra vonatkozó helyneveit térképezi fel (159–171). Listázza a feltehetőleg középkori templomra utaló dűlőneveket, és esetenként Tolna megyén kívüli helyneveket is

közöl. SOÓS SÁNDOR tizennégy, Dunakanyar menti település szakrális emlékeinek névanyagával foglalkozott, a települések kálváriáinak jellemzőit az egyes településekre vonatkozóan fejtvé ki (273–281). SYLVESTER LAJOS munkájában szól azokról a nehézségekről, melyeket a magyar helynevek tiltólistára kerülése okozott Erdélyben az 1920-as évektől egészen az ezredfordulóig. Írása érzékenyen mutat rá arra, milyen változásokat eredményezhet a politika a helynevek használatában és állományában.

E két kötet gazdag névanyagot dolgoz fel, előremutató gyűjtések és történeti áttekintések is olvashatók bennük. Minden szerző esetében érezhető a kapocs, mely ahhoz a névhez vagy névcsoporthoz köti, amely köré tanulmányát szervezte. Ennek köszönhetően sokszínű, olvasmányos kiadványok születtek, melyek méltán tarthatnak számot a szélesebb közönség érdeklődésére.

BALOGH ERNA
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

FRIEDHELM DEBUS, *Namenkunde und Namengeschichte.*

Eine Einführung [Névtan és névtörténet. Bevezetés]

Grundlagen der Germanistik 51. Erich Schmidt Verlag, Berlin, 2012. 280 lap

A német névkutatás 2012-ben két összefoglaló alpművel is gazdagodott. A mainzi egyetem névtani műhelyének tagjai, DAMARIS NÜBLING, FABIAN FAHLBUSCH és RITA HEUSER által közösen szerkesztett, *Namen. Eine Einführung in die Onomastik [Nevek. Bevezetés a névtudományba]* címet viselő egyetemi tankönyv (Narr Verlag, Tübingen) mellett FRIEDHELM DEBUS-tól, a kiel Christian-Albrechts-Universität professzor emeritustól is megjelent egy névtani összefoglalás, amely a germanisztikai tankönyvek sorozatában kapott helyet. Ez utóbbi nemcsak történeti, de tudománytörténeti jellegében is különbözik az előzőtől.

A monográfia címe félreérthetetlenül utal a szerző név- és tudománytörténeti elkötelezettségére: arra a szoros kapcsolatra, amelyet a szinkrón névkutatás és a névtörténeti vizsgálatok között szükségesnek tart. Minden fejezetben külön helyet kaptak a névtörténeti vizsgálatok, és minden fejezet az adott terület (németországi) tudománytörténeti összefoglalója is egyben.

A bevezető fejezet a névadás és a névhasználat alapvető jelentőségét taglalja: minden névtudományi vizsgálódás kiindulópontja az elnevezés, illetve a névhasználatnak az emberi társadalmakban betöltött szerepe. A tulajdonnevek jelensége ennek megfelelően évezredek óta foglalkoztatja az embereket. A nevekkel kapcsolatos érdeklődést a szerző két alapvető történeti korszakra osztja: egy tudomány előttire, amelyet főként a nevek eredete iránti érdeklődés határozott meg, majd egy tudományosra, amely a történeti összehasonlító nyelvveltség megszületésével, illetve (német nyelvterületen) különösképpen JACOB GRIMM tevékenységével vette kezdetét. Bizonyára éppen ezért választotta a szerző GRIMM névkutatással kapcsolatos gondolatait műve mottójául: „Micsoda varázsa és mely vonzereje van minden nyelvi vizsgálódás közül éppen a tulajdonnevekkel kapcsolatosaknak, és